

M. Saim UYSAL

Cari açık ve krizler

3.4.2017

Bir ülkenin dünyanın diğer ülkelerle olan mali ve ekonomik ilişkilerinin “ödemeler” yönünden dengesinin izlendiği tablo “Ödemeler Dengesi” tablosudur. Bu tablo belli bir dönemdeki döviz giriş ve çıkışlarının ne kadar fazla veya eksik verdiğini gösterir. Başlıca kalemleri; dış ticaret dengesi (ihracat/ithalat), hizmet alım satım dengesi, dış yatırım gelir gider dengesi, cari transferler dengelerinden oluşur.

Cari işlemler dengesi artı ile kapanmışsa cari işlemler fazlası, eksi ile kapanmışsa cari denge açığından söz edebiliriz.

Bir ülkenin ekonomik yönden analizi; iç ve dış dengelerinin sonuçlarına göre yapılır. Toplam talebin toplam üretim potansiyeline eşit olması durumunda istihdam dengesi de istenilen seviyede oluşur. Bu irdelemeyi yaparken bütçe, enflasyon ve istihdam göstergeleri de birlikte analiz edilir.

Üretim, istihdam ve büyüme sonuçları analiz edilirken, diğer yandan bu üretim sonucu dışarıya yapılan satışlar (ihracat) ile dışarıdan yapılan alımların (ithalat) karşılaştırılması sonucu fazla verilmişse dış ticaret fazlasından ithalatın ihracatı aşması durumunda da dış ticaret açığından söz ederiz.

Mal dengesi (dış alım satım) ne hizmet dengesi ile dış yatırım dengesi ve cari transferler sonucunun eklenmesi durumunda nihai sonuç eksi ile kapanmışsa “cari işlemler açığı” oluşmuş demektir.

Ülkemizde 1980’li yıllarda sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığından bu yana birkaç istisnai yıl hariç devamlı cari açık veriyoruz. 1950’lerden bu yana yaşanan her siyasi krizde (1960, 1971, 1980 darbeleri dahil) her krizin arkasında ülkenin döviz nakit akış problemleri yatmaktadır nitekim bu tarihlerde ülkemiz sürekli devalüasyonlarla karşılaşmıştır.

Gerek cari açığın milli gelire oranının büyüklüğü ve gerekse verilen açığın finansman kalitesi özellikle bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde finansman kalitesi uluslararası literatürde ekonomik ve mali performans göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim rating kuruluşları bizim içinde bulunduğumuz ülke gruplarını değerlendirirken kırılma kriterlerinin başında cari açık oranını veriyorlar. Zira cari işlemler dengesi hem yatırım/tasarruf arasındaki farkı ve hem de toplam üretim ile toplam harcama dengesindeki farkı bizim net olarak anlamamıza yardımcı oluyor.

Tasarruflar, yatırımlardan düşük ise cari işlemleriniz açık verecektir ve bu durumda açığı bir yolla, ya portföy yatırımları, ya doğrudan yatırımlar ya da borçlanma ile finanse ediyorsunuz demektir.

Cari işlemler dengesinin açık verme nedenlerinin başında; tasarruf yetersizliği,

ihracatın katma değeri yüksek ürünlerden oluşmayıp özellikle son yıllarda ithal girdi oranlarının hayli yükselmiş olması, büyüme finansmanının yetersizliği, enerji hammaddelerinin büyük çoğunluğunun ithal edilme zorunda olması olarak ifade edilebilir.

Bugün yaşamakta olduğunuz başlıca sorunlar olan düşük büyüme, döviz sorunu, enflasyon, işsizlik gibi sorunların tümünü cari açık yaratıyor demek doğru bir yaklaşım mıdır? Bu toptancı kategorik yaklaşımın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde, eğer petrol gibi bir enerji kaynağınız da mevcut değilse enerjinin yaklaşık yüzde 80'ini ithal ediyorsanız, öncelikle buna önemli bir döviz bütçesi ayırmak zorundasınız demektir. Diğer yandan ülkemizin tasarruf düzeyi gelir yetersizliğinden ötürü milli gelirinin yüzde 15'lerindeyse ihracatınızın yapısı yüksek teknolojik ve katma değeri yüksek ürünlere dayalı değilse her halükarda cari açık vereceksiniz, önemli olan bu açığın finansman kalitesidir. Cari açıkla yaratılan kaynak doğrudan yatırımlara aktarılır ve cari açık oranı da milli gelirin yüzde 3 ila 4'ünü geçmemesi sağlanır ve büyüme istihdam ve bütçe gerçekleştirmeleri dengeli yürütülebilirse büyük ölçüde sorun yok demektir.

Aksi halde, büyüme oranımız yüzde 50'den fazla oranda aşağı inmişse, işsizlik ve enflasyon yükselmiş, bütçe dengelerimizi ancak Varlık Barışı gibi arızı kanunlar çıkararak sağlıyor noktasına gelmemiz durumunda bir de doğrudan yatırımlar son yıllar ortalamalarından aşağıya da inmişse büyümeyi üretim kaynaklı olmaktan ziyade tüketim kaynaklı (kolay yolu seçmek için) her türlü teşvik uygulamasına gittiyseniz cari açık dengesi her halükarda istenilen düzeye gelemeyecektir.

Nitekim Kredi büyüme oranlarındaki tüm kontrollere karşın son yıllardaki cari işlemler açığımız 32 Milyar dolarların altına inmemektedir. Bu da milli gelirimizin yüzde 4'leri civarında cari açık vermemize neden oluyor.

Çözüm nedir diyecek olursak; önemli olanın cari açık da dahil ekonomide bir bütünsel dengeyi sağlamak gerektiği konusudur. Üretim harcama dengesi, bütçe dengesi ve tasarruf/yatırım dengesi ile hem büyümemiz sağlanabilir ve istenilen düzeyde cari işlemler dengesini yaratabiliriz. Bunları gerçekleştirmenin yegane yolu da yapısal reformları realize etmekten geçiyor.

Örnek vermek gerekiyorsa ekonomik sistemimiz çarpık da olsa kapitalist bir ekonomi modelidir. Bu oyunu doğru oynamanın temel şartı giderlerinizin sağlıklı doğrudan vergi gelirleriyle finanse edilmesidir. Biz yıllardan beri dilimize doladığımız bir vergi reformunu bile oluşturamamışsak tasarruf/yatırım dengesi için her zaman borçlanmaya mahkum oluruz ve kriz alt yapılarını oluştururuz.